

Ба Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-029-и
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.)

Такризи

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои фалсафа, профессор Раҳимов Мӯҳсин Хусейнович ба диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи «Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ). - Душанбе, 2022. – 356 с.

Диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи «Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ пешниҳод гардидааст, яке аз масъалаҳои муҳиму актуалӣ буда, дорои аҳамияти назариявӣ, методологӣ ва навгонии илмӣ мебошад.

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқшаванда. Тавре ки таҷрибаи инкишофи таърихии ҷамъияти инсонӣ нишон медиҳад, дар давраи гузариш ва равандҳои инқилобӣ ба мадди назар пеш аз ҳама ҳалли проблемаи адолати иҷтимоӣ мебарояд. Актуалияти ин қазия аз он иборат аст, ки аз ҳалли он бисёр масоили рушди ҷомеа, аз он ҷумла масъалаҳои марбут ба сиёсат, иқтисодиёт, фарҳанг, ҷаҳонбинӣ ва дигар шаклҳои шуури ҷамъиятӣ вобаста мебошад. Ҷунонки докторант қайд мекунад, “Зарурати таҳқиқи падидаи адолати иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, ба он алоқаманд дониста мешавад, ки танзими зиддиятҳои бунёдии иҷтимоӣ фақат дар ҳолате имконпазир мегардад, ки агар адолати иҷтимоӣ асос ва ҳадафи амалигардонии тағйироти системаи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ҷомеа бошад. Аз ин ҷиҳат, дар тавсифу арзёбии адолати иҷтимоӣ равишҳои сирф иқтисодӣ ё сотсиологӣ кофӣ набуда, таҳлили маҷмаавии фалсафӣ-иҷтимоиро таҷозо мекунад, зеро чунин таҳқиқот аҳаммияту самараро бештар дорад. Ба инобат гирифтани муҳим аст, ки дар шароити имрӯза дар шуури ҷамъиятии мардуми кишварҳои ҷаҳон тағйироти басо ҷиддӣ ба амал омадаанд. Дар ин росто маҳз таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки дар заминаи ин тағйиротҳо моҳияту мазмуни адолати иҷтимоӣ, механизм ва қонуниятҳои амалкарду тағйирёбии он дар сатҳи зарурӣ омӯхта шаванд”(дисс. с. 5-6).

Дар таҳқиқоти диссертационии хеш муаллиф бештар ба муқаррарот ва хулосаҳои назариятчиёни илмҳои фалсафӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, муҳаққиқони барҷастаи Ғарб, Россия, тоҷик ва ғайра, ки бевосита ба мавзӯи таҳқиқотӣ рӯ овардаанд, таъя намудааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Рисолаи диссертационӣ аҳамияти калони илмӣ дорад, зеро дар он муносибати ҳосае ба таҳқиқи масъалаҳои давраи гузариши инкишофи Тоҷикистон мушоҳида мешавад. Он имконият медиҳад, ки ҳолатҳои рушди кишвар дар асоси концепсияҳои назариявӣ матраҳ гардида, моҳият ва воқеияти илмии таҳқиқи амалишавии принципҳои адолати иҷтимоӣ, муҷтамабии ҳосса ба худ касб намоянд. Аз ин рӯ, натиҷаи ин гуна паҷуҳишҳо метавонад заминаи муҳиме баҳри танзими муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар шароити Тоҷикистон гардад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки мавод ва хулосаю натиҷаҳои бадастомадаи он дар рафти таҳлилу таҳқиқҳои минбаъдаи масъалаи адолати иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷомеа, навиштани диссертацияҳо метавонанд мавриди истифода қарор дода шаванд. Илова бар ин, мавод ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертационӣ метавонанд ҳангоми таҳияи китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ ва курси лексияҳо барои донишҷӯён аз фанҳои фалсафаи иҷтимоӣ, сотсиология, фарҳангшиносӣ ва арзишшиносӣ истифода шаванд.

Хулосаҳои назариявӣ ва тавсияҳои амалии таҳқиқот метавонанд дар фаъолияти сохторҳои дахлдори мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои таҳкими сиёсати иҷтимоӣ ва татбиқи принципҳои адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа истифода шаванд.

Навгонии илмӣ дар рисола, пеш аз ҳама, ҳам аз тарзи нави гузориши масъала ва ҳам аз лиҳози роҳҳои ҳалли он таркиб ёфтааст, зеро дар адабиёти фалсафӣ- иҷтимоии ватанӣ таҳқиқи бонизомии адолати иҷтимоӣ ҳамчун идея ва падидаи иҷтимоӣ то имрӯз анҷом дода нашудааст. Аз навгонҳои таҳқиқот, ки муаллиф пешниҳод кардааст махсусан нуқтаҳои зерин диққат ҷалбкунандаанд:

1. Ҷойгоҳи адолати иҷтимоӣ дар низомии арзишҳо муайян карда шуда, моҳияти диалектикий адолати иҷтимоӣ ҳамчун идея ва падидаи иҷтимоӣ дар робитаи мутақобилаи он бо баробарии иҷтимоӣ ва озодӣ ошкор ва дар ҷараёни таҳқиқот ҳамчун принципи асосии методологӣ истифода гардидааст.

2. Омилҳои асосии тағйирёбии тасаввуроти ақидаҳои фалсафӣ- иҷтимоӣ доир ба адолати иҷтимоӣ дар шуури ҷамъиятии давраҳои гуногуни таърихӣ муайян карда шудааст.

3. Концепсияҳои муосири фалсафӣ-иҷтимоӣ дар бораи адолати

ичтимоӣ омӯхта ва тасниф карда шуда, мавқеъ ва ё тамоюли идеологии онҳо дар чодаи татбиқи адолати иҷтимоӣ арзёбӣ гардидааст ва чанбаҳои прагматикии адолати иҷтимоӣ ҳамчун категорияи фалсафӣ дар марҳалаи кунунии рушди афкори фалсафӣ муайян карда шудааст.

4. Асоснок карда шудааст, ки сатҳи воқеии татбиқшавии принципҳои адолати иҷтимоӣ дар ҳаёти ҳар як ҷомеа аз ҳолат ва имконияти дигаргуншавии системаи иҷтимоии он вобастагии мустақим дорад. Инчунин нақши низомофарандагии адолати иҷтимоӣ дар рушди устувори ҷомеа муайян ва баҳогузорӣ карда шудааст.

5. Нақши густаришбандаи сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи самараноки адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа муайян карда шуда, усулҳои сиёсатгузори мазкур арзёбӣ гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисола аз мундариҷа, феҳристи ихтисораҳо, муқаддима, се боб, ки ёздаҳ зербобро дар бар мегирад, ҳулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда (бо 410 номгӯй) иборат буда, дар ҳаҷми 356 саҳифаи матни компютерӣ иҷро карда шудааст.

Боби якуми диссертатсия – «Чанбаҳои назариявӣ-методологии таҳқиқи масъалаи адолати иҷтимоӣ» аз чор зербоб иборат буда, дар он муаллиф таҳлили концептуалии категорияи «адолати иҷтимоӣ» ва вижагиҳои таҳаввули таърихии тасаввуротҳоро доир ба ин падидаи иҷтимоӣ мавриди омӯзиш ва баррасии илмӣ қарор додааст.

Зербоби якуми боби аввал – «Адолати иҷтимоӣ ҳамчун категорияи фалсафӣ ва мафҳумҳои алоқаманд ба он» аз таҳлили шакл ва навъҳои асосии адолат оғоз мегардад. Диссертант ба шаклҳои адолат инҳоро шомил намудааст: адолати умумӣ (яъне қонуни ахлокии ҳаёти мо) ва адолати ҷузъӣ, ки талаботи мутаносибӣ дар тақсимои неъматҳои моддӣ мебошад. Адолати ҷузъӣ, дар навбати худ, ба ду навъ – баробаркунанда ва тақсимкунанда ҷудо карда шудааст.

Адолати иҷтимоӣ, чун арзиш, дар ҷомеа вазифаи тақсимкуниро танзимиро баҳри одилона тақсим кардани захираҳои ҷамъиятӣ иҷро мекунад. Аммо, азбаски, ба андешаи муаллиф, захираҳо ҳамеша маҳдуданд, бинобар ин, дар тақсим ва танзими он ба мушкилӣ дучор омадан мумкин аст. Дар ин росто барои дарк намудани мазмун ва моҳияти он мушкилиҳои зеринро ба инобат гирифтани лозим аст: «Якум, аз сабаби басо фарох будани соҳаи истифодашавии мафҳуми «адолати иҷтимоӣ», моҳияти ин арзиш гоҳо чандон дақиқу аниқ муайян карда намешавад. Он ҳам дар сатҳи иҷтимоӣ ва ҳам дар сатҳи ҳаёти фардии инсон амал мекунад, инчунин барои баҳогузорӣ кардани соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, воқеаҳои ҳаёту фаъолияти фардӣ истифода мешавад.

Дуом, ҳар як тафсири назариявии падидаи «адолат» худудҳои фарҳангии таърихӣ дорад. Давраи таърихӣ ва муҳити иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки дар он муҳаккик зиндагӣ дорад, барои ӯ «сархат»-и пажӯҳиши ҳаёти гузаштаю ҳозираи ҷамъият мебошад. Наслҳои нав ҳар дафъа таърихро аз нав таҷдиди назар карда, адолатро низ бознигириро таҷдиди назар мекунад, тавассути худшиносӣ образи замони муосири худро таҳия менамоянд. Мушкилоти сеюм дар он аст, ки «аз як тараф, ҳар як насли нав барои таҳия намудани таълимоти нави назариявӣ талош меварзад, аз тарафи дигар бошад, мо побанди ақидаҳои аҷдодони закии хеш ҳастем, ки дар шароити замони худ тафсири муайяни адолати иҷтимоиро пешниҳод кардаанд. Дар ин ҳолат моро «шабаҳи театр» (истилоҳ аз Ф. Бэкон) фаро мегирад».

Мушкилоти чорум бо он вобаста аст, ки «намоёндогони ҷараёнҳои гуногуни сиёсӣ (аз сотсиалистҳо то либералҳо) адолати иҷтимоиро ҳамчун василаи сиёсӣ истифода бурда, онро бештар аз мавқеи маҳдуди синфӣ ё ғуруҳӣ тафсир мекунад» (дисс. с. 25).

Мазмун ва моҳияти адолат, ба фикри муаллиф, аз ҷониби Афлотун хеле возеҳу равшан ифода шудааст. Аз нигоҳи ин мутафаккир, адолат ин «қобилияти таксимкунӣ аст, ки ба ҳар нафар подоши лоикашро медиҳад», он «баробарӣ дар ҳамзистӣ», инчунин «қобилияти тобеъ шудан ба қонун дар зиндагонӣ», «қобилияти итоат кардан ба қонунҳои одилона» мебошад.

Аз таҳқиқотҳои худ доир ба ин мавзӯё диссертант ба хулоса меояд, ки мафҳуми адолати иҷтимоӣ характери таърихӣ дорад ва дар ҳар даври замон, вобаста ба шароитҳои мавҷуда мазмун ва моҳияти он тағйир меёбад. Хулосаи дигари муаллиф ин аст, ки моҳияти адолати иҷтимоӣ фақат бо муайян кардани мазмуни абстрактии адолат ба итмом намерасад ва бо вучуди қолиб будани масъалаи таъмини некуаҳволии мардум, ҳалли пурраи ин масъала ғайриимкон аст.

Омили дигаре ки барои ифшои моҳияти адолати иҷтимоӣ мадад мерасонад, аз назари диссертант, ин муайян намудани ченаки ягонаи баробар кардани ҳамаи фарқиятҳо мебошад. Ба ҳайси чунин ченкунандаи универсалӣ қонуни арзиш баромад мекунад, ки он тавассути бозор амалӣ мешавад. Маҳз бозор барои адолати иҷтимоӣ талаботи объективиро пеш мегузорад ва он яке аз қомебиҳои бузурги тамаддун буда, барои ҳар як қомеа инвариантӣ (ва ё ҳатмию ҳамешагӣ) мебошад (дисс. с. 30).

Дар зербоби дуюми боби якум – «Тафсири падидаи «адолат» дар таълимотҳои фалсафии аҳди бостон ва асрҳои миёна» нуктаҳои асосии

таълимотҳо доир ба адолат дар фалсафаи тоҷик ва фалсафаи аврупоӣ дар аҳди бостон ва асрҳои миёна мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Дар ин зербоб проблемаи адолати иҷтимоӣ дар таълимотҳои қадими фалсафӣ-диниӣ халқи тоҷик – зардуштия, монавия, маздакия мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, ки асоси онро дини зардуштӣ ва китоби муқаддаси он Авесто ташкил мекунад. Мӯҳтавои ин таълимотро нерӯи некӣ – Ахурамаздо, чун таҷассумгари адолат ва хушахлоқии инсонҳо – пояи таҳкиму нумуъи адолат пазируфта шудааст. Дар маздакия адолат дар роҳи нест кардани моликияти хусусӣ ва ба ин васила бо ба даст овардани баробарии иҷтимоӣ алоқаманд аст. Барои амалӣ шудани ин ормони иҷтимоӣ даъват ба истифода бурдани муборизаи мусаллаҳона эълон гардида, дар амал низ истифода карда шудааст.

Дар Юнони Бостон идеяи адолат дар таълимоти Арасту ҳаматарафа ва аз ҷиҳати назариявӣ асоснок ва инкишоф дода шудааст. Бинобар ин диссертант кӯшидааст, ки мазмун ва моҳияти адолат, хусусиятҳои онро аз нигоҳи Арасту барои ҳонанда возеҳу равшан баён намояд. Ин мутафаккир ду намуди адолатро ҷудо менамояд: адолати табиӣ ва адолат аз рӯи қонун. Адолати табиӣ аз адолате, ки тибқи қонун аст, болотар меистад. Адолат чун фазилати ахлоқӣ, қабл аз ҳама, дар муносибатҳои ҷамъиятӣ ифодаи ҳудро ёфтааст ва он дар асоси принсипи баробарӣ роҳандозӣ мешавад. Умуман дар таълимоти худ Арасту ду навъи адолатро ҷудо мекунад: адолати баробаркунанда ва адолати тақсимкунанда. Адолати баробаркунанда подоши баробар ба ашхоси баробарро дар назар дошта, ба принсипҳои эквивалентӣ, ҳамандозагӣ таъя мекунад. Адолати тақсимкунанда имкони тақсимои нобаробари неъматҳоро, бо дарназардошти хосиятҳои субъектҳо (баромади иҷтимоӣ, ҷинс, қобилият, ҳиссагузорӣ), тақозо мекунад. Барои дарки моҳияти адолат боз як ишораи ин файласуфи юнонӣ муҳим аст: “Арасту, - қайд мекунад диссертант, - итминон дошт, ки одамон аз рӯи имкониятҳои ҷисмонӣ ва ақлӣ фарқ мекунад, шароитҳои қору амали онҳо низ якхела нестанд. Бинобар ин, татбиқи принсипи баробарӣ на ҳамеша адолатро қафолат дода метавонад. Бо назардошти ин ҳолат, мутафаккир принсипи мутаносибиро пешбарӣ мекунад. Мазмуни баробарии мутаносибӣ чунин аст: нафари сарватманд бештар саҳмгузори мекунад, камбизоат - камтар; нафаре, ки бештар меҳнат кардааст, подоши бештар мегирад, нисбати он нафаре, ки камтар қор кардааст ва ғ. Ба ақидаи ӯ, мазмуни адолати мутаносибии табиӣ дар он зоҳир мегадарад, ки дасти чап нисбати дасти рост аз рӯи адолат камтар қор мекунад, кӯдак нисбати шахси болиғ камтар меҳнат мекунад ва ғ.” (дисс. с. 105). Барои пойдор кардани ҷомеа

ва адолат дар он лозим аст, ки аз се кишри чомеа: сарватмандон, нодорҳо ва синфи миёна, нуфуси ахирин, яъне шаҳрвандони миёнаҳол зиёд шавад.

Дар Шарқи мусулмонӣ доир ба масъалаи адолат андешаҳои мутафакирони форсу тоҷик Форобӣ ва Абӯали ибни Сино ниҳоят аҷиб ва диққатҷалбкунанда мебошанд. Ҳарчанд андешаҳои асосии мутафаккирон дар ин масъала шабеҳи таълимоти Арасту мебошанд, бо вучуди он ба докторант муяссар гардидааст, ки вижагиҳои андешаҳои Форобӣ ва Ибни Сино, махсусан сарчашмаҳои назариявии таълимоти адолатфаҳмии онҳоро баён ва асоснок намоянд. Аз ҷумла, Форобӣ адолатро ба маънои васеъ чун фазилату нақӯкорӣ фаҳмида, ҳар як инсонро вазифадор менамояд, ки ба инсонии дигар боэҳтиромона, чун мавҷудоти нексиришт муносибат намояд. Зиёда аз он, адолат на фақат муносибатҳои байни инсонҳои алоҳида, инчунин ифатҳои соҳти ҷамъият ва муносибатҳои ҷамъиятии замонаро дар бар мегирад.

Ба андешаи муаллиф, Ибни Сино мафҳуми адолатро тавассути идеяи «ҳадди вассату эътидол» баррасӣ мекунад. Илова бар ин, хизмати Ибни Сино дар он аст, ки адолат на танҳо муносибати баниҳамдигарии инсон, балки муносибати байни чомеа ва давлатро муайян мекунад. Аз нигоҳи ӯ, моҳияти адолатро на фақат ахлоқ, инчунин қонун, ки пояи мавҷудияти ҳар як чомеа ва давлат аст, ташкил медиҳад.

Рушди идеяи адолати иҷтимоӣ дар Замони нав дар Аврупо бо номи файласуфи бузурги немис И. Кант марбут аст. Тасаввуроти Кант оид ба адолат мустақиман аз муносибатҳои ахлоқӣ-ҳуқуқӣ, пеш аз озодии шахс ва масъулияти ӯ дар чомеа оғоз меёбад. Дар ин замина ӯ қонуни ахлоқиро пешниҳод мекунад, ки мутобиқи он: «...фақат аз рӯи чунин одоби муошират амал кун, ки онро раҳнамои худ карда, ҳамзамон орзу намоӣ, ки он қонуни умумибашарӣ гардад». Ин ва дигар ақидаҳои Кант, тибқи ақидаи диссертант, ба фаҳмиши деонтологияи адолат таъяс мекунад, ки маънояш ба ақлу хирад истинод овардан буда, минбаъд он ҳамчун заминаи концепсияҳои либералистии адолат гардид.

Дар рисола унвонҷӯ равия ва мактабҳои гуногун, концепсияҳои муосири фалсафӣ-иҷтимоии Ғарбро, ки бо намудҳои гуногуни тафсири адолати иҷтимоӣ машғуланд, таҳлилу баррасӣ намудааст. Ҷараёнҳои асосии афкори муосири ҷамъиятро муаллиф ба ду гурӯҳ қисмат намудааст. Ба гурӯҳи якум (этикаи хайру неъмат) намояндагони коммуитаризм ва ҷонибдорони назарияи функционалии неъматҳо (перфекционизми либералӣ) тааллуқ доранд. Ба гуруҳи дуюм (этикаи ҳуқуқ) намояндагони либертарианӣ дохил мешаванд. Бузургтарин намояндаи концепсияҳои муосири фалсафаи иҷтимоӣ ва сиёсии Ғарб дар

асри XX рочъ ба адолат таълимоти Ҷ. Ролз ба шумор меравад. Азбаски аксари ин чараёнҳо то андозае аз таълимоти Ҷ. Ролз баҳрабардорӣ ва пайравӣ кардаанд, ё аз мавқеи интиқодӣ баҳогузорӣ шудаанд, бинобар он диссертант таълимоти ин чараёнҳоро бо диди Ҷ. Ролз муқоиса мекунад.

Агар намояндагони коммуитаристӣ ва ҷонибдорони назарияи функционалистии неъматҳо (перфекционизми либералӣ) таълимоти Ҷ. Ролзро барои фардгароёна буданаш танқид кунанд, намояндагони перфекционизми либералӣ бошанд, назарияи Ҷ. Ролзро барои он танқид мекунанд, ки дар он масъалаи инкишофи сифатҳои инсонӣ ва расидан ба зиндагии арзанда ба назар гирифта нашудааст.

Дар таълимоти хеш Ҷ. Ролз ба се принсипи адолат такя мекунад: принсипи озодии васеъ ва баробар, принсипи баробарии имкониятҳо ва принсипи тафриқавӣ. “Дар байни онҳо принсипи озодии васеъ ва баробар ҳамчун муайянкунандаи фазои адолат дар ҷомеа, ки ҳудудҳои ҳар як фаҳмиши хайру неъматро бояд нишон диҳад, принсипи асосӣ маҳсуб мешавад” (дисс. с. 110). Бесабаб нест, ки Ролзро ба хайси мутафаккири чараёни либералистӣ мешиносанд, зеро ӯ (ба мисли Ҷ. Локк, И. Кант, Р. Нозик ва диг.) озодиро аз ҳама чиз муҳимтар меҳисобад.

Дар таълимоти худ оид ба адолати иҷтимоӣ Ҷ. Ролз муносибати сирф эгалитаристиро нисбати адолат рад намуда, ба нобаробарии иҷтимоӣ таваҷҷӯҳ менамуд, зеро агар “онҳо ба некуаҳволии аҳли ҷомеа, пеш аз ҳама, табаҳҳои камбизоат мусоидат кунанд, аз лиҳози ахлоқӣ ҳақ бароварда мешаванд” (дисс. с. 113).

Аз таҳлили концепсияҳои муосири фалсафӣ-иҷтимоии Ғарб доир ба адолати иҷтимоӣ диссертант ба хулоса меояд, ки принсипе, ки ба мафҳуми «имкониятҳои инсонӣ» такя мекунад, нисбатан пурмахсултар аст. Бартари ин дидгоҳ, пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки агарчи аз рӯи мазмунаш либералистӣ ва фардгароёна боқӣ мемонад, вале ҳамзамон ба концепсияи муқтадири фазилатҳои инсонӣ такя дорад. Пас, «адолати иҷтимоӣ»-ро ҳамчун талаботи меъёрӣ барои инкишофи имкониятҳои муҳимтарини инсон, ки ҳаёти шоистаи фардро муайян мекунанд, дониш мумкин аст.

Дар боби дуюми рисола «Масъалаҳои адолати иҷтимоӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ» проблемаи адолати иҷтимоӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ баррасӣ шудааст. Бо баробари ворид шудани ҷомеаи ҷаҳонӣ ба раванди ҷаҳонишавӣ, аз як тараф имкониятҳои васеъ чихати рушди инкишоф барои мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ниҳода фароҳам омада бошад, аз ҷониби дигар ин падида мушкилиҳои зиёдеро

барои онон ба вучуд овард. Дар ин шароит масъалаи адолати иҷтимоӣ ниҳоят тезу тунд гардид, зеро ки он на танҳо чун як фазилати ахлоқӣ, балки чун омили сиёсӣ дар арсаи ҷаҳон арзи вучуд намуд. Ҳалли масоили иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва экологӣ дар миқёси глобалӣ мустақиман бо ҳалли одилонаи адолати иҷтимоӣ алоқаманд мебошад.

Оид ба мушкилиҳои мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ, махсусан масъалаи камбизоатӣ, сухан ронда, диссертант чунин ибрази ақида мекунад: “Дар даҳсолаҳои охир масъалаи риоя кардани принсипи адолати иҷтимоӣ дар нисбати мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ, умуман дар миқёси умумиҷаҳонӣ, аҳамияти махсус пайдо кардааст. Дар ин самт нуктаи асосӣ ин масъалаҳои камбизоатии оммавӣ, миқёси азими нобаробарии глобалӣ ва масъалаҳои сохторӣ мебошанд, ки ҷараёни бартаарафсозии ақибмондагиро мушкилтар мегардонанд. Дар маҷмӯъ бошад, дарки ногузирии тағйироти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва экологӣ дар миқёси глобалӣ зарурати бознигарӣ ба моҳияти адолати иҷтимоӣ ва ҷустуҷӯи шаклҳои нави татбиқи онро, ки ба шароити ҷаҳони муосир мувофиқанд, тақозо менамояд” (дисс. с. 127).

Унвонҷӯ адолати иҷтимоӣ ва сатҳҳои гуногуни татбиқшавии онро дар шароити ҷаҳонишавӣ амиктар баррасӣ карда, ба зарурати омӯзиши проблемаи адолати байналмилалӣ даъват мекунад. Ҳадафи он муайян кардани муносибатҳои байни халқҳо ва давлатҳо дар мавриди одилона ё ноодилона будани сиёсати баъзе мамлакатҳо нисбат ба мамлакатҳои дигар мебошад.

Масъалаи дигаре, ки дар ин боб мавриди таҳлил қарор гирифтааст, ин масъалаи омилҳои муассири рушди иҷтимоии ҷаҳон ва таъмини адолати иҷтимоӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ва миллӣ дар шароити равандҳои ҷаҳонишавӣ мебошад. Қазияи мазкур, махсусан, барои мамлакатҳои рӯ ба инкишоф ниҳоят мубрам мебошад. Ба андешаи муаллифи рисола, барои ҳалли масъалаи мазкур танҳо суботи макроиқтисодӣ басанда нест. Барои ҳаллу фасли он бояд чунин ҷораҳо андешида шаванд: мутамарказонидани сармояи инсонӣ, паст кардани сатҳи бекорӣ ва камбизоатӣ, рушди системаи тандурустӣ, маориф ва илм, ҳифзи муҳити зист, баланд бардоштани нақши инсон дар таҳия ва татбиқи стратегияҳои иқтисодӣ, мусоидат ба интишори дониши илмию техникаӣ ва баланд бардоштани сатҳи маълумотнокии кормандон ва ғ.

Мӯҳтавои боби сеюми рисоларо масъалаи сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раванди таҳкими адолати иҷтимоӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ ташкил мекунад. Барои амалӣ шудани принсипи адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа ҳукумати ҷумҳурӣ дар сиёсати иҷтимоии худ самти

асосиро ба баланд бардоштани сифати зиндагии ҳамаи шаҳрвандони мамлакат равона намудааст. Аз ҷумла, ҳифзи меҳнат ва саломатии мардум, таъмини ҳадди ақалли музди меҳнат, дастгирии давлатии оила, модарону падарон ва фарзандон, шаҳрвандони маъҷуб, нафакахӯрон ва пиронсолон, рушди системаи хизматрасониҳои иҷтимоӣ, нафақа, таъмини кӯмакпулӣ ва кафолатҳои дигари ҳифзи иҷтимоӣ аз ҷониби давлат ва ғ. Ҳамаи ин дастовардҳо дар роҳи эъмори давлати иҷтимоӣ, ба андешаи муаллиф, заминаи воқеиро барои ташаккули сиёсати созандаи иҷтимоие, ки инсонро дар маркази таваҷҷуҳ қарор медиҳад, фароҳам оварда тавонист.

Дар интишорот натиҷаҳои асосӣ, хулосаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои муаллиф инъикоси худро ёфтаанд.

Автореферат ва қорҳои илмие, ки дар мавзӯи таҳқиқотӣ ҷоп гардидаанд, мазмуни асосии рисолаи диссертатсиониро ба таври зарурӣ инъикос менамоянд.

Баҳсҳои илмии муаллиф далелнок ва бо эҳтироми назари муаллифони дигар сурат гирифтаанд. Муаллиф доир ба масъалаи матраҳшаванда назари хешро асоснок намудааст.

Дар рисола баъзе афкори баҳснок низ ба назар мерасанд. Аз ин рӯ, доир ба онҳо ишораҳо ва пешниҳодҳои зерин манзур қарда мешаванд:

1. Дар рисола ҳангоми таҳлили равандҳои ҷаҳонишавӣ баъзе тағйиротҳое, ки дар ин марҳила дар тарзи ҳаёти давлатҳои мутараққии Ғарб ба вуқӯъ омаданд, махсусан дар соҳаҳои ахлоқ, ба мисли легалӣ намудани муносибатҳои ҷинсии ғайрианъанавӣ (ЛГБТ) ва тарғиби он дар тамоми ҷаҳон (ҳуқуқи тағйир додани ҷинси инсон тибқи хоҳиши волидайн ва наврасони ба балоғатрасида, тарғиби оилаҳои якҷинса ва ғ.) ба мадди назар гирифта нашудаанд. Ҳамаи ин чун нишонаи рушди демократия, тантанаи адолати иҷтимоӣ дар ҷомеаи Ғарб тавсиф қарда мешаванд. Инчунин ба назар гирифтани бӯҳрони дигар арзишҳои либералӣ, ба мисли мултикултурализм, тарғиби инсонии абарқудрат чун идеали насли навраси башар ва ғайра аз аҳамият ҳолӣ нест.

2. Рушди тамаддуни ғарбӣ маънои онро надорад, ки арзишҳои он қомилан ба халқҳои Шарқ муҳолиф мебошанд. Хуб мешуд, агар дар диссертатсия мавзӯи аҳаммияти баъзе арзишҳои моддӣ ва маънавии тамаддуни ғарбӣ, ки ба дастовардҳои бузург ноил гаштааст, барои пешрафти давлатҳои Шарқи мусулмонӣ матраҳ мегардид.

3. Инчунин, хуб мешуд, агар баъзе зербобҳо дар як зербоб ҳамҷояю муттаҳид қарда мешуданд. Масалан, муттаҳид намудани зербоби 2.2 ва 2.3-и боби 2-м дар як зербоб мувофиқи матлаб мебуд, зеро баъзе масъалаҳои ин зербобҳо ба ҳамдигар хеле наздиканд ва шояд такрор

шудаанд.

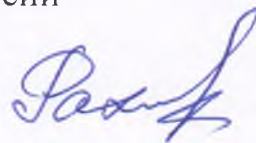
Дар маҷмӯъ диссертатсияи мазкур таҳқиқоти анҷомёфта ба ҳисоб рафта, норасогҳои дар боло зикршуда арзиши илмии онро коста намегардонанд.

Ҳамин тариқ, диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи «Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ» ба талаботи банди 32-33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-уми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ мебошад.

Тақризи мазкур ба талаботи банди 71-72-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-уми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

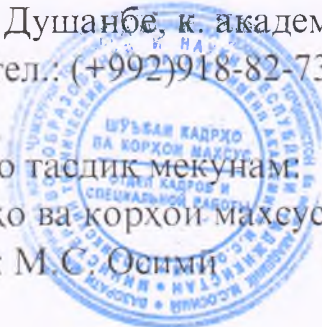
доктори илмҳои фалсафа,
профессори кафедраи фанҳои ҷомеашиносии
Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон
ба номи академик М.С. Осимӣ

Раҳимов М.Х.

Суроға: 734025, ҚТ, ш. Душанбе, к. академикҳо Рачабовҳо, 10.
Rakhimov55@mail.ru, тел.: (+992)918-82-73-93

Имзои М.Х. Раҳимовро тасдиқ мекунам.
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
ДТТ ба номи академик М.С. Осимӣ

Шарипова Д.

02.08.2022.